Turkish Studies *Language and Literature*

Volume 14 Issue 2, 2019, p. 783-797

DOI: 10.29228/TurkishStudies.22940

ISSN: 2667-5641

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 01.03.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.06.2019

✍ *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (06.05.2019)-Referee 2 (17.05.2019)

This article was checked by iThenticate.

VATAN ÖZLEMİ KONULU UZUN TATAR TÜRKÜLERİNDE TABİAT SEMBOLLERİ

*Ayşenur ÖZDAL**

ÖZ

İdil-Ural bölgesinde yaşam süren ve Türk medeniyet tarihi için son derece önemli bir sahada meydana gelmiş kültürel unsurları günümüze kadar taşıyan Kazan Tatar Türklerinin edebiyatının başlangıcı çok eskilere dayandırılmaktadır. Tatar edebiyatında destan, masal, halk hikâyesi, mit, türkü gibi oldukça geniş yelpazede çok çeşitli edebiyat mahsulleri verilmiştir ve bunlar geçmişe tanıklık etmiş önemli kayıtlar olarak kabul edilmelidir. Bu çalışmada özlem konulu Tatar türküleri ele alınmıştır. Tatar türküleri derin içeriği, halkın gönlüne yakın, güncelliğini koruyan bir tür olması açısından diğer halk edebiyatı ürünlerinden ayrı tutulmalıdır. Tarih boyunca çeşitli siyasi-ideolojik etkilerin altında kalmış Tatar halkının edebiyatı ve dolayısı ile türkülerinde duygular her zaman derin, değerli ve kutsaldır. Metin merkezli olarak hazırlanan bu çalışmanın temel amacı Tatar halkının derin duygularını içeren özlem konulu uzun türkülerindeki tabiatla ilgili varlıkların sembolleşmesini açıklamaktır. Bu amaç ile Tatar türküleri ile ilgili yapılmış çalışmalar ve bu çalışmaların niteliklerine değinilerek Tatar türküleri ile ilgili yapılmış çalışmalar açıklanmak istenmiştir. Yazılı kaynaklardan tespit edilen ve Kiril alfabesinden Latin alfabesine aktarılan vatan özlemi konulu Tatar türküleri incelenmiştir. Ele alınan Tatar türkülerinin yapısı incelenmiş ve yapılan incelemeden hareketle türkülerin genel yapı özelliği değerlendirilmiştir. Türkülerde tabiat ile ilgili unsurların sembolleşmesi araştırılmış bu sembolleşmeler türkü metinlerinden örneklerle açıklanmıştır. Çalışmada ayrıca edebî sanatlar üzerinde durulmuş ve tasavvuf anlayışı ile varoluşçuluk felsefesinin türkülerde yansımalarına değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkü, Vatan, Özlem, Tabiat, Tatar

Dr., Öğretmen-MEB, E-posta: a.oren@hotmail.com

NATURAL SYMBOLS IN TATAR LONGFOLK SONGS THAT SUBJECTED ON HOMELAND YEARNING

ABSTRACT

The beginning of the literature of Kazan Tatar Turks, who have survived in the Idil-Ural region and which have been carried out in a very important field for the history of Turkish civilization, has been based on very early years. In Tatar literature, a wide variety of literary crops such as epic, fairy tale, folk tale, myth and folk songs have been given, and these should be accepted as important records that have witnessed the past. In this study, Tatar folk songs on the theme of longing are discussed. The deep content of Tatar folk songs should be kept separate from other folk literature products in order to keep them close to the hearts of the people. Throughout history, the Tatar nation's literature has remained below various political-ideological influences, and thus the emotions in its folk songs are always deep, valuable and sacred. The main aim of this study, which is based on text, is to explain the symbolization of nature related beings in long folk songs with deep feelings of Tatar people. Yearning ballads on this purpose and then transferred to the Latin alphabet from Cyrillic alphabet were translated into Turkish. The current situation of these studies was asked to explain the works of Tatar folk songs and the qualities of these studies. The structure of the Tatar folk songs were examined and the general structure of the folk songs were evaluated. The symbolization of the elements related to nature in folk songs has been investigated and these symbolizations are explained with examples from the folk songs. The study also focuses on literary arts and the reflection of the philosophy of sufism and the philosophy of existentialism on the songs.

STRUCTURED ABSTRACT

In this study, Tatar folk songs on the theme of longing are discussed. The deep content of Tatar folk songs should be kept separate from other folk literature products in order to keep them close to the hearts of the people. Throughout history, the Tatar nation's literature has remained below various political-ideological influences, and thus the emotions in its folk songs are always deep, valuable and sacred. The main aim of this study, which is based on text, is to explain the symbolization of nature related beings in long folk songs with deep feelings of Tatar people. Yearning ballads on this purpose and then transferred to the Latin alphabet from Cyrillic alphabet were translated into Turkish.

Tatar folk literature has recently entered the working area of the Tatar people. One of the studies on the Tatar folk songs, which is part of the Tatar folk literature in Turkey ErdalSahin's "Cirdan of Yurdu" is the work. In this study, the long public tribes, short folk tribes and literary tribes were gathered in which Tatar Turks developed their dwellings throughout history and their aspirations in Turkey. The "Introduction" section of the study consists of three parts. In the first part, the history of the Kazan-Tatar Turks was briefly evaluated; In the third section, Kazan Tatar Turkish is outlined. The "Text-Transfer"

section consists of three parts, namely the long people's rhetoric, the short folk literature and the literary genres. In the concluding part of the book, the terms of the "Text" section were evaluated in terms of their content according to the periods. There is also a directory at the end of the study.

Another study on Tatar folk literature with different genres and folk songs was conducted by T.C. Which was published by the Ministry of Culture "Anthology of Turkish Literature Outside Turkey" is the encyclopedia of 17 volumes. The content prepared by FatihUrmançiev was transferred to Turkish by Mustafa Öner and HayatiDeveli. The songs were classified in two headings: Short Circles and Long Circles. After giving the general characteristics of these groupings, folk songs were reclassified according to their subjects and a text-transfer section was formed.

Folk Poetry in Folk Song (Definition - Classification - Text - Review) yer, which was prepared by Ali Yakıcı and published in 2007, contains information about the concepts such as cır, tyrant, winter, çırçı, beyit, mönecet. In this book, in which the characteristics of Turkish folk songs, Tatar folk songs were examined in twenty pages. Türküler Kısa Cırlar and Tarihi-LirikCırlar are discussed under two headings and the general subject and form characteristics of the songs belonging to these titles are mentioned and various folk songs are given.

An article on Tatar Folk Songs "Johann Fredrich Erdmann in his 1825 book Tatar Folk Songs", published in 1994 by Ali Osman Öztürk, contains songs from folk songs and folk songs which were written by Friedrich Erdmann in recognition of Russia. It was stated that the folk songs were given in German and Turkish, and the language of the folk songs was evaluated and it was stated that the two Armenian songs were included in this book.

The paper "The Tatar Manuscripts on the Patriotism", written by ÇulpanZaripovaÇetin, is a study on short tribes in Tatar literature. The study focuses on the meaning depth and shape properties of short lines.

The studies are valuable studies which have taken Tatar folk songs from various aspects. This study was dealt with in order to contribute to the detailed explanation of the contents of the deep Tatar folk songs for the Tatar people.

In this study, folk songs which are the subject of longing for the homeland were examined. There are two compositions available in lyric species. One of them is the "monologue" and the "dialogue" is the most common. Monologue is a form of folk song that brings together the feelings and thoughts of the lyrical hero. The monologue consists of three or four continents and sometimes continents and choruses. As a result of this study, it was seen that there was no partnership in the characteristics of Tatar folk songs. Folk songs are composed of two, three, four or more verses. Choruses, which are seen as a component that provides harmony in folk songs, are not always in the form of independent paramount units. In addition to the repetition of two, three and more verses, repetition of all or part of the first or third string in the original sub-paragraphs has been ensured. Contrary to the situation of repetition of the refrain in Turkish literature after the refinement of the Tatar folk songs sometimes constitute the first part of chorus.

The symbolizations seen in Tatar lyric songs are mostly centered on natural beings. The qualities of the geography in which the Tatar people lived are now reminding people of their homeland. These symbolizations combined with tradition are interpreters of deep feelings. Agıydil River, Akkuş, Bülbül, Horse, Black Forest, Beech Tree are the most common symbols of the study.

Although folk songs are at the forefront of symbolism, the art of speech is not used very often. The emotions in the spirit of the Tatar people were expressed in the true sense of the words, and the senses were told quite naked. Those who have longed for the homeland of the country has longed for the lives of those who have longed to question the life of the unhappiness, sorrow, pain and fidelity to find the solitude they find. The idea that human beings would not be happy as long as they were unfortunate was the theme of many voices.

Lyrical Tatar genres are not in a fixed form. There is no independent shape in syllable scale, weirs and refineries. In the features of Mana, the symbolizations were mostly based on the river Agıydil (İdil) and the freedom of birds.

Keywords: Folk song, Homeland, Yearning, Nature, Tatar

Giriş

Tatar sözcüğü Türk diline ait kaynaklar arasında ilk defa Orhun Yazıtlarında "Otuz Tatar" ifadesi ile geçmektedir (Tekin, 2003:34). Tatarlar Divan-ı Lügat-it Türk'te Türk boylarından biri olarak zikredilmiş ve Türkçeyi iyi konuştuklarından bahsedilmiştir (Atalay, 1939:30). Tatar yazılı edebiyatının başlangıcı ise Bolgar Devleti'nin kurulması ile başlamıştır (Kültür Bakanlığı, 2001:15).

Tatar halk edebiyatı Tatar halkının da yakın tarihte çalışma alanına girmiştir. Türkiye'de Tatar halk edebiyatının bir parçası olan Tatar türkeleri ile ilgili yapılmış çalışmalardan biri Erdal Şahin'in "Yurt Cırları" isimli çalışmasıdır. Bu çalışmada Tatar Türklerinin tarih boyunca gelişen yurt duygularının ve gurbetteyken yurda olan özlemlerinin yansıdığı uzun halk cırları, kısa halk cırları ve edebî cırlar toplanmıştır. (Şahin, 1999).

Tatar halk edebiyatını farklı türleri ve türkülerle ilgili yapılmış bir diğer çalışma 2001 yılında T.C. Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanmış olan "Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi" isimli ansiklopedinin 17. cildidir. Fatih Urmançiev tarafından hazırlanmış olan içerik Mustafa Öner ve Hayati Develi tarafından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Türküler Kısa Cırlar ve Uzun Cırlar olarak iki başlıkta tasnif edilmiştir. Bu gruplandırmaların genel özellikleri verildikten sonra türküler konularına göre yeniden sınıflandırılarak, metin-aktarma bölümü oluşturulmuştur (Kösoğlu, 2001).

Ali Yakıcı tarafında hazırlanmış ve 2007'de yayımlanmış "Halk Şiirinde Türkü (Tanım - Tasnif - İnceleme - Metin)" adlı kitapta cır, yır, kısamtı, çırcı, beyit, monecet gibi kavramlar hakkında bilgiler yer almaktadır. Genel olarak Türk halklarının türkülerinin özelliklerinin yer aldığı bu kitapta Tatar türkeleri Kısa Cırlar ve Tarihi-Lirik Cırlar olarak iki başlıkta ele alınmıştır (Yakıcı, 2007).

Ali Osman Öztürk'ün 1994'te yayınladığı "Johann Fredrich Erdmann'ın 1825 tarihli bir seyahatnamesinde Tatar Türkeleri" başlıklı makalesi Friedrich Erdmann'ın Rusya içlerinin tanınmasına yönelik hazırladığı seyahatnamesinde yer alan türkeleri ve türkelerin ezgisini içermektedir. Türkülerin Almanca-Türkçe aktarımları verilmiş, türkülerin dili üzerine değerlendirme yapılmış ayrıca iki Ermeni türküsünün bu eserde yer almasının kültürel ilişkiler açısından dikkate değer bir husus olduğu belirtilmiştir (Öztürk, 1994).

Çulpan Zaripova Çetin'e ait olan "Vatan Özlemi Konulu Tatar Manileri" başlıklı bildiri Tatar edebiyatındaki kısa cırlar üzerine yapılmış bir çalışmadır. Çalışma kısa cırların anlam derinliği ve biçim özellikleri üzerinedir (Zaripova Çetin, 2007).

Mezkûr çalışmalar Tatar türkülerini çeşitli yönlerden ele almış kıymetli çalışmalardır. Tatar halkı için anlamı derin Tatar türkülerinin muhtevasının detaylıca açıklanmasına katkıda bulunmak maksadıyla bu çalışma konusu ele alınmıştır.

1. Konularına ve Yapılarına Göre Tatar Türküleri

Tatar Halk İcatı Tarihi Ve Lirik Cırlar isimli 1988 yılında Kazan'da yayımlanmış olan çalışmadan hareketle Tatar türküleri şu başlıklar altında değerlendirilir (Nadirov, 1988).

a) Tarihi Cırlar

Bulgar çarına dair türküler

Kazan Hanlığı hakkında

1773-1775 yılları Hristiyan Savaşı hakkında

Kaçaklar ve tutkunlar takkında

Padişah ordusu, askerler, esirler hakkında

İhtilal türküleri

Öğrenci tesleri ve türküler

Sovyet Devrimi hakkındaki türküler

b) Lirik Cırlar

1. ESKİ CİRLAR

Doğulan şehir, doğulan zaman

Sosyal yaşam, hasretli dünya

Yaban illerde baht arayanlar

Ömür akışı, yaşanılan kader

Hatun-kız kaderi

Muhabbet türküleri

Dostluk toplantı türküleri

Oyun türküleri

2. SOVYET ÇARI DÖNEMİNDEKİ TÜRKÜLER

Lenin hakkında

Doğulan yer ve yine ömür hakkında

Vatan savaşı ve barış hakkında

Gençlik ve muhabbet hakkında

Lirik cırlarda mevcut olan iki kompozisyon vardır. Bunlardan birisi ve en yaygın olanı “monolog” diğeri ise “diyalog”tur. Monolog lirik kahramanın duygu ve düşüncelerini bir araya

toplayan türkü formudur. Monolog üç- dört ya da daha fazla kıtadan bazen de kıtalar ve nakaratlardan oluşmaktadır. Bu biçim daha çok oyun cırlarında görülmektedir (Nadirov, 1988).

Çöpçatan:

Alay gına ittim bulay gına ittim	Şöyle ettim böyle ettim
Arpalar da kuştimbudayga	Buğdaya arpalar kattım
İndiğineşökbihudayga	Şimdi şükür Allaha
İşleribizkittünayga	İşlerimiz yoluna girdi

Kız babası:

Niçkeğineniçke iletken	İnce mi ince elekten
Unlar ilepkırttimkiletten	Unlar eleyip getirdim ambardan
Kilgenkudalarının ey asılları	Gelen asil dünürler
Cırlapciberirler retten	Sırayla söylesinler birer türkü

Türkülerde bentleri birbirine bağlamada farklı yollar izlendiği görülür. Yaygın olanlardan biri kıtaya aynı dize ile başlanmasıdır (Yakıcı 2007).

Gusman bir hafız kızı idim,	Hafız Gosman'ın bir kızı idim
Haneke sultan atlı idim,	Haneke sultan idi adım
Sehtiyankiymes naz idim,	Sahtiyan giyme nazlı idim
Çabatatapmaybaramın	Çarık bulamadan giderim

Gusmanbırhafız kızı idim,	Hafız Gosman'ın bir kızı idim
Haneke sultan atlı idim,	Haneke sultan idi adım
Şikerlekapmas naz idim,	Şeker bile yutmaz nazlı idim
Süharitapmaybaramın	Ekmek bulamadan giderim

Diğer bir yol üçüncü dizenin tekrarlanmasıdır. Üçüncü dizenin tamamı tekrarlandığı gibi bir ya da daha fazla kelimenin tekrarlanmasıyla ahengin yanı sıra konu bütünlüğü ve türkü parçalarının zincir sayesinde birbirine bağlanarak sağlandığı da görülür.

Ak kuyanın balaları	Ak tavşanın yavruları
Ap-pak, yumşakmamık kına	Akpak yumuşak pamuk;
Anay kehem, suldatbuldım	Anacığım asker oldum
Töştüm dünya temugına	Düştüm dünya cehennemine

Bizniñkarşıdağı iniş	Bizim karşıda çukur
Davıl bilen kazılgandır	Fırtına ile kazılmış;
Anay kehem, suldatbuldım	Anacığım, asker oldum
Mukatderdeyazılğannar.	Mukadderde yazılmış (Kültür Bakanlığı,

2001).

Bazı türkülerde de kavuştaklar (nakarat) vardır. *Nakarat* her bentten sonra tekrar edilerek türküde anlam birlikteliğinin ve ezginin kuvvetlenmesini sağlamaktadır.

Ak kuyan dip atkan idim, Bulditavnınkatlavı; Argı yaktan birev kile, Hafizelemirkematlavı. Hafizelemirkem, ay appağım, Hafizelemirkem, ay appağım, Bigrekmatürkalfagın.	Ak tavşan diye vurmuş idim, Oldu dağın eteği; Öte taraftan biri gelir, Hafizelem nazlının yürüyüşü Hafizelem nazlım ay sevgilim. Hafizelem nazlım ay sevgilim. Pek de güzel kalpağın (Kültür Bakanlığı, 2001).
---	--

Türküler genellikle 9-10 heceden oluşmaktadır ancak 6,7,8'li hece kalıplarıyla kurulan türküler de mevcuttur. Nakaratlı türkülerde ölçü karışıktır. Bir dizesi 10, diğer dizesi 11 olan türküler de mevcuttur. En yaygın kafiye düzeni “abab” dır.

Urman buylarında yatkan çakta Tınlıyımın cırımnı cırlıylar Minim cırlarımın cırlaganda Tugannarım ilirip cırlıylar	Ormanlarda yatarken Dinlerim, türkümü söylerler Benim türkümü söylerken Kardeşlerim hıçkırıp ağlarlar (Kültür Bakanlığı, 2001)
---	---

Türkülerde dörtlüklerle kurulan yapılarda ilk iki dizede anlam derinliği yoktur, genellikle tabiatla ilgili unsurlardan bahsedilir ve buradan hareketle bir mana birliği kurularak söylenmek istenen asıl söz son iki dizede yer alır. Bu durum Türk edebiyatındaki “manî” türüne oldukça benzemektedir. İlk iki dizede daha çok yer, şehir ve tabiat unsurları yer almaktadır. Bu aynı zamanda memlekette bulunan akarsulara, tabiat varlıklarına duyulan özlemi de gösterir (Zaripova Çetin, 2009).

Ağıydıldan su alğanda Çıltırtımçulpımnı; Tuğanilemişmetöşip, Bülderediryoqımnı	Akidil'den su alırken Şıngırdattım helkemi Vatanım aklıma gelip Böldürüyor uykumu
---	--

Tatar uzun türkülerinin yapı özelliklerinde dize sayılarında bir ortaklık görülmez türküler 3, 4, 5 dizeden meydana gelebilmektedirler aynı durum hece sayılarında da vardır 7, 8, 9 ve daha fazla hece sayısı ile oluşan türkülerin yanı sıra bir türkü içinde farklı hece sayılarına sahip dizelerin yer aldığı da görülmektedir. Türkülerde ahengi sağlayan özelliklerden biri olan kuşamtlar bütün türkülerde yoktur. Bazılarında ahenk ilk dizinin veya üçüncü dizinin tekrarlanmasıyla sağlanır.

2. Türkülerde Sembolleşme ve Edebi Sanatlar

Şiirin en önemli özgün özelliklerinden birisi de sembollerdir. Çeşitli varlık ve nesneler halkın ruhunda, hayal dünyasında yer etmiş, zamanla kendi işlevinin ve anlamının dışına çıkarak duyguları ifade etmede araç olmuştur. Sembol, simge, imge edebiyatın, dolayısıyla da onun bir şubesi olan halk edebiyatının anlam derinliğinin çözümlenmesinde ve daha iyi anlaşılmasında en önemli etkidir. Halk edebiyatının sadece şiirli yapılarında değil bütün sözlü kültür ürünlerinde sembol mevcuttur. Divan edebiyatında mecaz ve mazmun bağlamında ele alınan sembol ve simgeler, sözlü kültürün doğası gereği insanlık tarihi kadar eski ve zengindir. Divan şiirindeki mazmunun tarifi halk türkülerinde ve âşık şiirlerindeki sembollerini hatırlatmaktadır. “Mazmun, düşüncenin zekâya dayalı olarak beytin içine gizlenmiş hâli, inanç, din, efsane, örf, gelenek, kültür ve yaşama biçimine göndermeli olarak kodlanması ve klasikleşmiş, kalıplaşmış, ortak teşbihler sistemidir. Aynı kültürel havayı teneffüs eden, aynı inanca sahip, aynı malzemeyi, aynı sabit kurallar içinde kullanan şairlerin ortak mecazlarıyla örülen ve kalıplaşan bir şeydir.” Bu durumda mazmunun görevini halk edebiyatında sembolik ifadelerin karşıladığı söylenebilir. Ancak halk edebiyatındaki semboller, mazmundan, edebî manada değil ama kültürel anlamda çok daha önemli göstergeler taşır (Köksel, 2009).

3. Uzun Tatar Türkülerinde Tabiat Sembolleri

3.1. Akarsu, Nehir

Tatar türkülerinden hasret konulu şiirlerdeki tabiat unsurlarındaki sembolleşmelere bakıldığında türkülerde nehirler doğal bir engel olarak yer almıştır. Burada söz sadece Ağyrdil, Sakmar gibi mevcut nehirler hakkında söyleniyor gibidir. Fakat burada sözün genelde vatan, memleket hakkında söylendiğini unutmamak gerek. Tatar halkı kendi memleketini, kendi yaşadığı köy, bu köyün etrafındaki nehir ve göllerden, ormanlardan başka türlü göz önüne getiremez. Malum olduğu üzere, memleket, insan gönlüne daha çocukluğunda doğduğu köy, doğduğu yer imajı halinde yerleşir ve ömür boyu muhafaza edilir. Bu yüzden bu hisler, bu düşünceler her zaman ciddi, derin, tesirli ve herkes için değerlidir, kutsaldır (Kösoğlu, 2001).

Ağyrdilsuyu ağır da su	Akidil nehri akıyor da su,
Ürge taba niçikyüzerbiz	Yukarıya nasıl yüzeriz
İrtesinküçünsayrar kuşlar	Sabah ve akşam kuşlar öter
Ulçaklardaniçiktüzerbiz?	Biz böyle zaman nasıl sabrederiz (Kültür Bakanlığı, 2001).

Ağyrdil nehrinin oluşması Ural Batır destanında anlatılır. Destana göre Ural Batır, ölümsüzlük suyu olan Tirihw’ı aramaya gider ve bu suya ulaşmak için çok çeşitli engellerle karşılaşır. Engelleri aşmasına rağmen bu suya kavuşamaz. Destanın sonuna doğru Ural Batır, susuzluktan kırılmakta olan halkın susuzluğunu gidermek için atasından yadigâr kalan elmas kılıcını başının üstünde üç defa sallayıp ayakaltındaki yere saplar orayı suyun başı olarak gösterir. Hemen sonra oğlu İdil’i çağırarak, ona “Git oğlum, ayağının çektiği yere git de halk arasında yürü; yalnız büyük bir nehre ulaşmadan arkana dönüp bakma” diye tembihler. Durup dinlenmeden giden İdil, sonunda ardına dönüp bakmış görse ki onun izinden geniş bir ırmak oluşmuş geliyor. Böylelikle Ağyrdil nehri meydana gelmiş. Türkülerde Ağyrdil suyu tatar halkının hafızasında vatani çağrıştırmaların yanı sıra su tek yöne akmaktadır ve gittiği yönün aksine ilerlemez. “yukarı doğru nasıl yüzeriz” ifadesiyle vatana dönüşün zor olduğu dile getirilmiştir. Ağyrdil suyunun akıp gitmesi vatana dönüşün olmamasının sembolü olmuştur (Akman, 2002).

Ağyrdilinaryagında	Akidilin karşı tarafında
Kala bürligennerim	Kalır böğürtlenlerim

Kala etkey kala enkev	Kalır babacığım ve anneciğim
Kala bir digennerim	Kalır bir dediklerim (Kültür Bakanlığı, 2001).

Yukarıdaki türküde Agıydil ana babayla arada doğal engeldir. Agıydil'in bir tarafında ana baba bir tarafında da şairin kendisi kalmıştır. Vatanı Agıydil ile anımsayan şair için arada aşılması zor bir engel vardır artık. Agıydil nehri Tatarların yoğun şekilde yaşadığı bugünkü Tataristan, Başkurdistantopraklarından geçer. Agıydil nehri İdil (Volga) nehrinden daha daha şiireseldir. Bu akarsu burgulu akar, burgular türkülerde hayatın zorluğunu çağırıştırır. Agıydil şiireselliği ve etrafının yeşillik olmasının sebebiyle diğer nehlere göre türkülerde daha çok yer alır.

Agıydilbuyı burma-baurma	Akidil burma burmadır
Burmaları sayın ayırma	Burmaların her biri ayırma
İlahi gınam İcadıyrmevla	Allah'ım Yüce Mevlam
Tugan-üsken ilden ayırma	Beni memleketimden (Kültür Bakanlığı, 2001).

3.2. Rüzgâr

Türkülerde sıkça görülen bir diğer tabiat unsuru rüzgârdır. Tatar Halk edebiyatının çeşitli türlerinde (mesela, masal, destan) rüzgâr haberci rolü üstlenir. Türkülerin çoğunluğunda hayatı gurbette geçen lirik kahraman rüzgâr aracıyla memleketine selam göndermeyi veya oradan haber almayı istemektedir.

Biz kitebiz bu ilden	Biz gideriz bu ilden
Ayrılıp niçke biden	Ayrılıp ince belden
Biznifi helni surarsıgız	Bizim halimizi sorarsınız
Kiçlerin isken çilden	Geceleri esen yelden (Kültür Bakanlığı, 2001).

3.3. Kayın Ağacı

Soğuk iklim tipine uygun bir ağaç olan kayın Tatar halkının yaşamış olduğu coğrafyalarda görülür. Bu yüzden Tatarlar için kayın ağacı çok önemli bir imajdır. Kayın ağacının etrafında şekillenmiş bazı geleneklerden biri Kayın bayramıdır. Bu bayramda kızlar yeni elbiseler diktirerek yalnız veya köyün gençleriyle bir kayın ağacının yanına giderek ağacı kumaş parçalarıyla süsler. Bu esnada türküler ve maniler söylenir. Bayram bittiğinde gençler, kayın ağacını nehrin kenarına götürür ve kırarak onu suya atarlar. Bir diğer inanışa göre eceli gelen kişinin ormanda başını bağladığı kayın ağacı, bir yıl geçmeden sararırmış. Tatar türkülerinde sıklıkla anılan kayın ağacı hüznün, endişe, özlem, kaygı gibi hisleri bildirmek için kullanılmaktadır:

Kara da urmannarurtasında	Kara da ormanlar ortasında
Kayınsartübinde, duskaylar, kar bulmas	Kayınlık dibinde ey dostlar kar olmaz;
Kaygırma, yiğit, sin buş kaygılar,	Kaygılanma yiğit sen boşuna kaygılanırsın
Kaygılı yürekte, duskaylarmaybulmas	Kaygılı yürekte ey dostlar yağ olmaz (Kültür Bakanlığı, 2001).

3.4. Akkuş

Dünya edebiyatında geniş yer alan ve çok farklı sembolik anlamlarda kullanılan tabiat öğelerinden birisi de kuştur. Türk-Tatar mitolojisinde hikâyelerde halk türkülerinde ve yazma edebiyatta kuş şii- sembolik imaj olarak açıklanır. Bazı deyimlerde ; “kuş yalnız yaşamaz” , “kuş hep

göle düşmez” , “kuş uçar göl görüp, bülbül uçar gül görüp” şeklinde yer aldığı tespit edilmiştir. Kuş edebiyat mahsullerinde bazen kutsallaştırılır ve ilahlaştırılır. Halk türkülerinde daha çok saf, kutsal, kederli hatta facia-dert sembolüdür (Urmançı, 2008). Gurbette kalan Tatar halkı memleketini her detayı ile hatırlamakta ve özlemektedir;

Kıçkıрмаçikekkük sin kıçkıрма	Ötme guguk kuşu sen ötme
İç kineyimni minim puşırma	Yüreğime benim keder salma
Kekküğim	Gugukkuşum
Çit cirlerde üte yeşligim	Yad ellerde geçer gençliğim (Kültür Bakanlığı, 2001).

Türkülerde çok defa kuş sembolü olarak “akkuş” sözcüğü kullanılmaktadır. Bu kuş temizliği saflığı çağrıştırmamasından dolayı bu şekilde söylenir.

Akkuş balası kuyma	Kuşu yavrusu yıkanır
Küllerde su bitmese	Göllerde su bitmezse
İsen bulsak bir kaytırız	Esen olsak yine döneriz
İlde rızık bitmese	İlde rızık bitmese (Kültür Bakanlığı, 2001).

Bazen belli kuş türlerinin de türkülerde yer aldığı görülür. Sevgili ile alakalı benzetme unsuru av hayvanlarından birisi olan ördektir. Türkülerde gurbetteki kimse ördek gibidir. Nasıl ki göç eden kuşların dökülen tüyleri artık değersizse ve kimse onu toplamazsa, gurbette vefat edenin de kimsesi yoktur.

Ördek kine uçar-yuninkuyar	Ördek tüyünü döker uçar
Anın da gına yunın kim cıyar	Onun tüyünü kim toplar
Yürgendeginecirdevatbulsafı	Yürürken düşüp vefat etsen
Cenazannıkıp kim kuyar?	Cenazeni kılıp kim koyar (Kültür Bakanlığı, 2001).

Tabiat unsurlarına insan özelliği vermek, onları kişileştirmekle ilgili halk şiiri bakışı, ördeği, kazı da benzetme unsuru olarak kullanır. Kır kazları Tataristan’da türkülerde sıkça konu olmuştur. Göller ve ormanlarla kaplı coğrafya kız kazları için uygun vatanıdır. Kız kazları Tataristan’da baharın gelişinin sembolüdür, sonbaharda göç eden bu kuşlar ayrılırken yaz boyunca yaşadıkları gölün üzerinde üç dört sefer uçar ve daha sonra ayrılırlar. Bu onların beslendikleri yerlere gösterdikleri bir kutsallık mesajı olarak düşünülür.

Kır kazları uça almıy	Kır kazları uçamaz
Kanadı kayırılgaç	Kanadı dönünce
Munsız bala da muflaya	Hüzünlü yavru hüzünlenir
İlindenayırılgaç	İlinden ayrılınca (Kültür Bakanlığı, 2001).

Göçmen kuşlar kışın sıcak yerlere göç etseler de yaz geldiğinde tekrar şairin hasret kaldığı memleketine döner. Ancak kuşların bu özgürlüğü gurbette kalmış kimselerde yoktur. Onlar için memleket dönülmesi zor yerdir. Kuşlar uçmaları bakımından halkın hafızasında özgürdür. Onlar istedikleri yere konar-göçer. Ama memleket özlemi duyan tatar halkı için vatana dönmek kuşlar kadar kolay değildir. Bu açıdan kuşların özgürlüğü onların memleket hasretinde sembolleşmiştir

Kügerçinkükey salsa da	Güvercin yumurtasını bırakırsa
Balasın çığarmasın	Yavrusunu çıkarmasın
Rızık çitke yazsa yazsın	Kısmeti gurbete yazarsa yazsın
Tuframçitke yazmasın	Kabri gurbete yazdırmasın(Kültür Bakanlığı, 2001).

Minkitermingülkeyillere	Ben giderim gülceğizim illere
Karlıgaç la citmescirlerge	Kırlangıcın ey gitmediği yerlere
Karlıgaçkaytır kar kitkeç	Kırlangıç bile döner kar gidince
Minkaytmamın bir kitkeç	Ben dönmem bir kez gidince(Kültür Bakanlığı, 2001).

Memlekete kendisi gidemeyen şair, kuşları memlekete gitmesi için tembihlemektedir;

Uçığız kuşlar uçığız	Uçun kuşlar uçun
Bizniligetüşigiz	Bizim memlekete konun
Biznin ilde yeşil bulay	Bizim orda yeşil buğday
Nileryazgandırhuday	Neler yazmıştır Hüda(Kültür Bakanlığı, 2001).

3.5. Bülbül

Türk-Tatar folklorunda bülbül derin anlamlı kavuşma-ayrılık, kaygı-hasret, ölüm ve ölümsüzlük sembolü olarak çok eski çağlardan beri yazma edebiyatta yer almıştır. Bülbül deyim, türkülerde her zaman güncelliğini koruyan ve halkın gönlüne yakın türlerde sıklıkla kullanılır. Deyimlerde her zaman bahçe, gülbahçe imajı ile birlikte görülür. Bülbül-gül birlikteliği çok eski zamanlardan gelmektedir. Çok eskilerden beri bülbülün güzel sesi halkın dikkatini çekmiştir ve bu edebiyat mahsullerine yansımıştır. “bülbülün sesi tatlı, tutinin dili tatlı” aynı şekilde türkülerde de benzer anlamlarda karşımıza çıkar (Urmançı, 2008).

Sandugaç kile karlar bitkeç	Bülbül döner gelir karlar bitince
Karlıgaçlar kile cirkipkeç	Kırlangıçlar gelir toprak kuruyunca
İr balalar kayta hizmet itkeç	Erkekler döner hizmet bitince
Kız balalar kaytmıy bir kitkeç	Kızlar dönemez bir gidince(Kültür Bakanlığı, 2001).

3.6. Er-At

Pek çok halk folklorunda ve yazma edebiyatında at aydınlık ve mutluluk kaynağı, güzel hayat, hız, şans ve aynı zamanda kader ve ölüm, ikinci dünyaya göç sembolü gibi farklı çağrışımlar uyandırır. At tatar mitolojisinde en çok mitleştirilmiş hayvanlardan birisidir. At insanoğlu tarafından

MÖ IV. asırda evcilleştirilmiş ve ulaşım aracı olarak ve bununla birlikte savaşlarda da kullanılmıştır. Sadece gündelik hayatta değil çeşitli şehirler-kabileler arasındaki ilişkilerde bağları kuvvetlendirme rolünü üstlenmiştir (Urmançı, 2008). Tatar halk geleneğinde atın erkek çocukla da sıkı bir ilişkisi vardır. Doğan her erkek çocuğa bir at verilir. At böylece onun bir parçası haline gelir. Tatar türkülerinde at imajı bir taraftan güç, öbür taraftan da, doğanın bir parçası olarak, memleket simgesidir. Mesela; bir türküde "Kaz kanadı kat kat olur/Er kanadı at olur" denilerek atın erkek çocuğu için anlamı ifade edilmiştir. Başka bir türküde geçen "Atım kaldı çayırdı çok uzak / Yarım kaldı yabanda çok ağlayarak"dizelerinde gurbetteki kişinin üzülmemesinin sebebi kendisinin maddi ve manevi gücünün kaynağı olan atınınve sevdiğinin uzakta, yalnızlıkta olmasıdır.

Atın Tatar halkının yaşamında kişinin kendisi ile bir hayat sürmesi ve aynı kaderi yaşaması şu şekilde ifade bulmuştur;

Ağım su tübindeniyaltırıy	Akan su dibinde nasıl da parlar
Agıydilkeylemifi ak taşı	Agıydillerin ak taşı
Kayda gına barmıy, nilerkürmıy	Nereye gitmez neler görmez
İr-yigitkey bilen at başı	Yiğit ile atının başı (Kültür Bakanlığı, 2001).

4. TürkülerdeEdebîSanatlar

Tatar halk türkülerinde sözcükler genellikle gerçek anlamıyla kullanılmış, halkın ruhunda şekillenen hisler çoğu defa herhangi bir anlam oyununa gerek duyulmadan oldukça çıplak bir şekilde ifade edilmiştir. Ancak yine de bazı türkülerde bir takım söz sanatlarının kullanıldığı görülmektedir. Bu sanatlı kullanım genellikle sembolleşmeyle paralel ilerler. Tatar halkının vatana özlem ve hasret duygulu türkülerinde Tatarların yaşadıkları ya da terk edip gittikleri yerlerin ve şehirlerin adları türkülerde sıklıkla geçmektedir; Akidil, Kazan, Ufa, Orenburg, Samara, Astrahan, Moskova. İdil nehri de uzun türkülerde sıklıkla anılmaktadır, bu Tatar halkının memleketini gözünde canlandırırken tonu tabiat varlıklarından ayrı düşünmediğini göstermektedir.

İdil aga yar kalıp	İdil akar yarıları dövüp
Ungasulgaçaykalıp	Sağa sola yalpalayıp
Ut küymesikitip bara	Ateş gemisi gider
Süyümbikeni alıp	Süyümbike'yi alıp (Kültür Bakanlığı, 2001).

Yâd ellerde yalnız kalan ve memleket hasreti çeken Tatar insanı için bu özlemin ve acısının büyüklüğü abartılı biçimde dile dökülmüştür;

Kürmemişdir iki küzim	Görmemiştir iki gözüm (Tatarcası verilmeli)
Yaktı ünyayüzün	Aydınlık dünya yüzünü
Küni-tüniyığıly-yığıly	Gece gündüz ağlaya ağlaya
Bitti indi küz yeşim	Bitti artık gözyaşım. (Kültür Bakanlığı, 2001).

Türkülerde rastladığımız bir diğer edebî sanat duyular arası aktarımdır. Duyguların daha derin hissettirilmesi için bazen somutlamaya müracaat edilmiştir.

Hasret utanın sürimi	Hasret ateşinin dumanı
Kapladı küzlerimi	Kapladı gözlerimi

Ut kabıngan yüreğime	Ateş harlamış yüreğimde
Tışka da çığa ahım	Dışarıda çıkar ahım (Kültür Bakanlığı, 2001).

Yaşanılan duygular artık hayatın sorgulanmasına sebep olur. Türkülerde sıklıkla konu edilen ömrün boşa geçmişliği şairlerin çok iyi bildiği şeyleri yeniden sorgulattırır.

Kaya kitti yeşvakıtım	Nereye gitti genç çağlarım
Nazlı usken çaklarım	Nazlı yetişen çağlarım
Yüz miri altın turur idi	Yüz bin altın eder idi.
Benim atlangan atım	Benim bindiğim atım (Kültür Bakanlığı, 2001).

Tatar lirik türkülerinde teşbih sanatına diğer sanatlara göre daha fazla başvurulmuştur. Bunun sebebi duyulan acı hislere emsal göstermektir;

Eyy! Eytüke idim yeşük idim	Eyy! Eytüke idim genç idim
Yeşulannarım başı uk idim	Genç çocukların başı idim
Unikiugıltugızkızınfi	On iki oğlanın dokuz kızın
Köz üskeylerinde kaşı uk idim	Göz üstlerinde kaşı idim (Kültür Bakanlığı, 2001).

İncelenen Tatar türkülerinde mecazlara ve söz sanatlarına çokça yer verilmediği görülür. Kelimeler gerçek anlamıyla kullanılmış ve söylenmek istenenler olduğu gibi söylenmiştir. Ömür Akışı ve Yaban İllerde Baht Arama içerikli türkülerde daha çok teşbih sanatına müracaat edilmiştir. Bazı türkülerdeki tekrarlar anlamın kuvvetlendirilmesi için kullanılmıştır.

Sembolleşmenin de edebi sanatlar gibi sıklıkla kullanılmadığı türkülerde Ağıydil nehri memleketle gurbet arasındaki engeli temsil eder, Güvercin, ördek vb. kuşlar özgürlüğün emsalidir ve kahraman onlar gibi özgür olamaktan memlekete vakti gelince dönememe korkusundan mutsuzdur. Moskova, baht aramaya gidenler için olumsuz bir algı oluşturmaktadır.

5. Türkülerde Tasavvuf Anlayışı ve Varoluşçuluk Felsefesi

Tatar türkülerinde sıklıkla ele alınan hayatın akışı, ömrün kısalığı, yaşamın geçiciliği konularında zaman zaman tasavvuf anlayışının ve varoluşçuluk felsefesinin olduğu görülür.

Bazı türkülerde Kadercilik fikri vardır. Kadercilik fikri Fatalizm'dir bu fikir varoluşçuğun zıddını benimser. Fatalistler deterministken varoluşçular oto-determinizm anlayışını benimser. Buna göre insanın varoluşu "öz" den önce gelir. Yani insan önce var olur ve daha sonra özünü kendi benimser. Varoluşçuluk öğretisine göre evrende kendi varlığını kendi yaratan tek varlık insandır ve insandan başka tüm varlıklar varoluşlarından önce yaratılmışlardır. Yani ağaç ağaçlığını kendisi yapmaz ama insan insanlığını kendisi yapar ve nasıl yaparsa öylece varolur. Yaşama anlam veren ve onu yaşayan insandır. Doğada insana yol gösterecek kendinden başka kimse yoktur (Gençtan, 2012).

Kayda yürsen de şulbehit kirek	Nereye gidersen bahtın olsun
Behiti bar ırlar hur tügil	Bahtlı başlar hakir olmaz(Kültür Bakanlığı, 2001).

Bu dizelerde insanın kaderinin onun yaşamını etkilediği ve kişinin hangi zamanda ve mekânda olduğu fark etmeden kaderinin onu sürüklediği noktaya geleceği fikri yer alır. Varoluşçuluk felsefesinde “anın değeri” de türkülere yansır. Varoluşçulara göre iki türlü an vardır; yaşanılan an ve geçmiş an. Anı düşünerek geçirilen zamanda da “an” geçmiş olur. Bu yüzden içinde bulunulan zamanın kaygı edilmeden yaşanması gerekir. Varoluşçular yaşamda kaygının olmaması gerektiğini belirtirler. A. Camus “İnsan hep geleceğin gelmesi için yaşar, yarının mutluluk getireceğine inanır oysa yarın ölümü de getirir. Bu yüzden geleceği beklemek boşadır, geçmiş anlamsız ise gelecek de anlamsızdır” diyerek insanın yarınları duyduğu özlemi eleştirir. Bu noktada Tatar türkülerinde türkü kahramanının hep gelecek endişesi yaşadığı ve geçen günlere yakındığı, pişmanlık duyduğu görülür;

Utken le ginergumirkalghanhetir	Geçmiş ömür kalmış hatıra
Satıp alıyım disem de tabılmas	Satın alayım desem de alınmaz.
Utken gumirisketüşkende	Geçen ömür hatırlanınca
Taladır la bilek yana yürek	Yorulur bilek, yanar yürek
Utken gumirütü ay zayaga	Geçmiş ömür geçti zayıye
Kalgangumirbehitimbulırmı?	Kalan ömrüm bahtım olsun. (Kültür Bakanlığı, 2001).

SONUÇ

Çalışmada Tatar lirik uzun cırlardan vatan özlemini konu olan türküler incelendi. Bu inceleme sonucuna göre türküler iki, üç, dört veya daha fazla mısradan meydana gelmiş bentlerden oluşmaktadır. Türkülerde ahengi sağlayan bir unsur olan nakaratlar her zaman bağımsız nazım birimleri şeklinde değildir. Bazen iki, üç ve daha fazla mısradan oluşan tekrarların yanı sıra asıl bentlerde birinci veya üçüncü dizinin tamamının veya bir kısmının tekrarlanmasıyla da türkülerde ahenk sağlanmıştır. Türk edebiyatında görülen nakaratın bentten sonra tekrarlanması durumunun aksine Tatar türkülerinde bazen nakarat türkünün ilk bölümünü oluşturmaktadır.

Tatar lirik türkülerinde görülen sembolleşmeler daha çok tabiat varlıkları merkezlidir. Tatar halkının yaşadığı coğrafyanın nitelikleri memleketinden ayrı kalan insanlar için artık vatanı hatırlatan birer unsur olmuşlardır. Gelenekle de birleşen bu sembolleşmeler derin hislerin tercümanıdır. Ağyıl nehri, Akkuş, Bülbül, At, Kara Orman, Kayın Ağacı en sık görülen ve çalışmada ele alınan sembollerdir.

Türküler de sembolleşme ön planda olsa da söz sanatları çok sık kullanılmamıştır. Tatar halkının ruhunda oluşan duygular, sözcüklerin gerçek anlamıyla terennüm edilmiş, hissedilenler oldukça çıplak anlatılmıştır. Vatana duyulan özlemi konu edinmiş türkülerde memleketine hasret kalanlar genellikle hayatı sorgularlar ve yaşadıkları mutsuzluğu, sıkıntıyı, acıyı kadere bağlayarak teselli bulurlar. İnsanın bahtsız olduğu müddetçe hiçbir yerde mutlu olamayacağı fikri türkülere çok sefer tema olmuştur.

Lirik Tatar türkülerinin biçim özelliklerinin sabit bir formda olmadığı görülür. Hece ölçüsü, bent ve nakaratlarda müstakil bir şekil yoktur. Mana özelliklerinde ise tabiatla ilgili sembolleşmelerin daha çok Ağyıl nehri ve kuşların özgürlüğü üzerine oluşmuş olduğu görülür

KAYNAKÇA

- Akman, E. (2002). Türk ve dünya kültüründeki su kültü üzerine düşünceler. Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, 10(1), 1-10.
- Atalay, B. (1939). Divan-ı Lügat-it Türk Tercümesi. TDK. Ankara.
- Geçtan, E. (1974). Varoluşçu Psikolojinin Temel İlkeleri. Ankara Üni. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 7, 1.
- Köksel, B. (2009). Halk Türkülerinde Avla İlgili Semboller. ActaTurcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, 1(1), 464-478.
- Köseoğlu, N. (2001). Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Tatar Edebiyatı. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Kültür Bakanlığı Yayınları (2001), Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (Nesir-Nazım), Tatar Edebiyatı, , C. 17, Ankara: T.C.Kültür Bakanlığı.
- Nadirov, İ. (1988). Tatar Halkının Tarihi Cırları Hem Lirik OzınCırlarıTurında. Tatar Halıkıcatı-Tarihi Hem Lirik Cırlar, Kazan.
- Öztürk, A. O. (1994).Johann FriedrichErdmann'ın 1825 Tarihli Bir Seyahatnamesinde Tatar Türküleri. Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten, 37, 111-116.
- Şahin, E. (Ed.). (1999). Yurt konulu Tatar cırları:(giriş-metin-aktarma-dizin). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tekin, T. (2003) Orhun Yazıtları. Yıldız Dil ve Edebiyat Yayınları, İstanbul.
- Urmançı, F. (2008). Tatar Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük 1.cilt, Kaza, Kazan Neşriyatı.
- Yakıcı, A. (2007). Halk şiirinde türkü: tanım, tasnif, inceleme, metin (Vol. 859). Akçağ.
- Zaripova Çetin, Ç. (2006) Tatar edebiyatının gelişimi. Akademik Bakış Dergisi, 9, 138-151.
- Zaripova Çetin, Ç. (2007). Vatan Özlemi Konulu Tatar manileri.IV. Uluslararası Türk Medeniyetlerinde Sözlü Kültür Geleneği Sempozyumu Bildirileri. "Maniler"(6-8 Kasım 2006 Fethiye, Türkiye).
- Zaripova Çetin, Ç. (2009). Tatar Folklor ve Halk Edebiyatında Kayın Ağacı. TurkishStudies-International PeriodicalFortheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic, 4(3), 583-601.